

LAİKLİK VE EĞİTİM

SECULARISM AND EDUCATION

Yrd.Doç.Dr. Mehmet MABOÇOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi

İlköğretim Bölümü

ÖZ

Laiklik nedir? Ortaçağ'da batı kültürünün temel özellikleri nelerdir? Rönesans, Reform ve Aydınlanma düşüncesiyle, bilim, felsefe ve teknolojiye baş döndürücü gelişmeler yaşanırken, Osmanlılarda durum neydi? İslam dini laiklik anlayışına uygun mudur? Cumhuriyet döneminde yapılan bütün yenilikler - devrimler hangi temele dayanmaktadır? Bu yeni anlayış, toplumsal yaşamın her alanına nasıl yaygınlaştırılabilir? Laiklikten ve laik eğitimden ne anlaşılmalıdır? Her alanda gelişme ve değişim nasıl sağlanabilir? Laiklik karşıtı hareketler en çok ne zaman görülmeye başladı? Neden? Dini bilgiler ne zaman ve nasıl verilmelidir?

ABSTRACT

What is secularism? What are the main characteristics of western culture in the Middle Ages? What was the status quo of the Ottoman Empire while rapid developments were experienced in the fields of science, philosophy and technology in the Renaissance, Reformation and Enlightenment? Is Islam adaptable to the concept of secularism? What were the bases of innovations and reforms during the period of the Turkish Republic? How could the new concepts and understandings be implemented in every domain of life? What is meant by secularism and secular education? How can development and change be achieved? When did the actions against secularism take place? Why? When is the best time to teach religious information?

Laiklik kavramı Türkçeye Batı dillerinden girmiştir. Antik Grekçede *laos*, kitle, halk, topluluk anlamına gelmekte, bundan türeyen *laikos* ise, din adamı sıfat ve yetkisini taşımayan kimse demektir. Latince *laicus* biçiminde geçen bu sözcük batı dillerinde bu kökten türetilmiştir (1982:323). Laiklik ise, devlet ile din işlerinin ayrılması, devletin din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından tarafsız olmasıdır (*Meydan Larousse*: 276). Çubukçu ise, geniş anlamıyla dinle devlet işlerinin ayrılması ilkesine laiklik denildiğini söyler (Mumcu ve diğerleri, 1986:343). Ortaçağ'da, Doğu'da, İslam dünyasında yeni bir kültür ve uygarlık çevresi oluşarak en parlak dönemini yaşarken, Batı özellikle bilim ve felsefe açısından "karanlık bir çağ" yaşamıştır. Bu çağ, Antik Çağ'ın, Eski Yunan kültürünün parlaklığını ve kendi içinde taşıdığı dinamizmi kaybederek, Hıristiyan dininin egemen olduğu bir dönem olmuştur. Rönesans'la birlikte başlayan yeni tutum ve anlayış, ortaçağ zihniyetinin sona ermesini sağlayarak, bilim ve felsefede yeni ve özgün gelişmelerin oluşmasına uygun ortam hazırlamıştır. Hıristiyanlık her ne kadar bu çağda Katolik kilisesi elinde büyük dünyevi iktidarlar

toplayarak vicdanları baskı altına almışsa da, Hıristiyanlığın kökenindeki özellikler laiklik anlayışının gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır. Çünkü bu dinde, İsa'nın "Benim ülkem yeryüzünde değildir" ve "Tanrı'ya ait olanı Tanrı'ya, Sezar'a ait olanı Sezar'a veriniz" sözlerinden de anlaşılacağı gibi, kökeninde dünyevi bir egemenlik iddia edilmemiştir. Hıristiyanlık'ta dünya işlerini düzenleyen kurallar çok az, devlet hayatına ilişkin kurallar ise, yok gibidir (Mumcu ve diğerleri, 1986:73). Bu yüzden Batı'da laik anlayışın yerleşip gelişmesi için birçok olumsuz olaylara, engizisyon mahkemeleri gibi ve uzun yıllar almasına karşın, oldukça uygun bir zemin bulunmaktaydı (İslam dinine göre).

Gökberk'in de belirttiği gibi, ortaçağ kültürünün temel özelliği, dinsel nitelikte olmasıdır (1983:283). Ortaçağ boyunca din bu kültürün taşıyıcısı olmuştur. Rönesans düşüncesi, ortaçağın dine dayanan dünya görüşüne son vermiş, doğrunun bulunmuş değil, araştırılması, aranması gerektiği görüşünü yaygınlaştırmıştır. Rönesans'ın bu anlayışı, aklın ışığıyla aydınlanan yeni bir kültürün, düşüncenin oluşmasını sağlar. 18. yüzyılda, özellikle Kant'ta kendini gösteren

bu yeni dünya görüşü, bilim ve kültür anlayışı, yani “Aydınlanma” böyle bir ortamda gelişir. “Terbiyenin şaheser gayesi muhakemeli adamlar yetiştirmektir” (Rousseau, 1961:50) diyerek, insan aklı geliştirilerek, her türlü sorunun çözümünde rehber, kılavuz yapılmasını isteyen Rousseau, aynı zamanda aklın, dinsel yargıların, gelenek ve göreneklerin baskısından kurtarılmasını istemekteydi. Yine bu dönemde yaşayan Charles, insanların kültürel yöndeki geri kalmışlığını birinci derecede zihinlerin manastırlara ait kavramlarla doldurulmuş olmasına bağlıyordu (Aytaç, 1972:82-83). Ona göre toplumun refahı, çok açık bir şekilde uygar bir eğitimi gerektirir, eğitim ne papaların ne rahiplerin ne de kilisenin işidir, yalnızca devletin işidir; devlet kendi vatandaşlarının eğitimi kendi eline alarak gerçekleştirmelidir. Bu yeni anlayışa uygun gelişen “Aydınlanma” düşüncesi için Kant, “Aydınlanma Nedir?” adlı yazısında, insanın kendi aklını özgür bir şekilde kullanarak karşılaştığı bütün sorunları çözebilmesidir, der (1983:292).

Batı, 15. yüzyıldan başlayarak, “Rönesans”, “Reform” ve “Aydınlanma” düşünceleriyle, bilim, teknoloji ve felsefe alanında baş döndürücü gelişmeleri yaşarken, bizde, Osmanlılarda durum nasıldı? Giritli’nin de belirttiği gibi, 12. ve 13. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında yalnızca din bilgini yetiştirilmiş, kısa süre sonra Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiş, 17. yüzyıldan itibaren bu gidiş daha da hızlanarak, Batı’daki bilimsel gelişmelerin dışında kalınmış, çöken medrese sisteminde bilimler tek bilim (şeriat) olarak okutulmuş, tıp, fizik, matematik bile din öğretimi içinde yer almıştır (Giritli, 1988:42). Yine, Çubukçu’nun da belirttiği gibi, Osmanlılarda duraklama ve gerileme, bilime yüz çevrildikçe artmıştır. Teokratik düzende, bir sıralar, tutuculuk o derece üstünlük sayılmış ki, 1547’den sonra felsefe, okullarda yasaklanmış, pozitif bilime daha az değer verilmeye başlanmıştır (Giritli, 1988:343). Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nda, 18. yüzyılın ortalarından beri Batı uygarlığına katılma çabaları gösterilmiş, yaklaşık bin yıldır içinde yer alınan İslam kültür çevresinden ayrılıp, Batı kültür çevresine girmeye çalışılmıştır. Ancak bu yöneliş Gökberk’in de belirttiği gibi, sıradan bir kültür çevresini değiştirmeden daha ötede olan bir şeydi: Bir çağdan öbür çağa, ortaçağdan yeniçağa bir geçişti (Giritli, 1988:383). Ne yazık ki bu çaba, baştaki dağınık girişimlerden sonra, Tanzimat’la “resmileşip” gitgide bütünleşme yoluna girme eğilimi gösterdiyse de başka etmenler yanında bir sürü duraksama ve engelleme yüzünden gerektiği gibi kendini gerçekleştirememiş, ortaçağdan büsbütün çıkılamamıştır. Batı teknolojisini yurdumuza taşımak için özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından sonra büyük emek harcanmasına

karşın başarılı olunamamıştır. Doğaldır ki, bu başarısızlığın birçok nedeni vardır. Ancak Sayılı’nın da belirttiği gibi, kökeninde büyük ölçüde bilimin beklenmedik ve baş döndürücü keşifleri yatan, Batı endüstrisinin devamlı bir dönüşüm içinde bulunmasıydı (1982:76). Büyük ölçüde temel bilimlere dayanan Batı endüstrisi, gücünü çeşitli bilim alanlarında yapılan yoğun araştırmalardan almaktaydı. Bilimsiz endüstrinin, daha geniş anlamda, bilime dayanmayan uygarlığın Batı’yla yarışmada ve Batı’ya ayak uydurmada başarıya ulaşmaktan uzak kalacağı kuşku götürmeyen bir gerçektir. Bizde bu gerçeğin kavranma aşamasına Cumhuriyet döneminde ulaşıldığı söylenebilir. Bunun için, bilimsel araştırma etkinliklerinin Batı dünyası düzeyinde yürütülmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet’ten önce, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de geri kalınmışlığın temel etkenleri aranarak, II. Mahmut (1808-1838) ve Tanzimat döneminde yoğunlaşarak devam eden reformlarla askerlik, devlet yönetimi, eğitim ve hukuk alanında bazı yenilikler yapılmış, Batı kökenli laik yasalar alınmıştır. Ancak bir yandan bu laik kurumlar benimsenirken, öte yandan dinsel kökenli eski kurumlar muhafaza edilmiş, bu yüzden toplumsal yaşamın hemen her alanında toplumun bütünlüğünü zayıflatan bir ikilik ortaya çıkmıştır. Aslında laik anlayışın topluma yerleşip, yaygınlaşması Batı’da da kolay olmamıştır. Yüzyıllar süren, kararlı tutumlarla siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yeni düzenlemeler yerleşip, kökleşebildi. Hıristiyanlık, bu oluşumlar için daha yatkın bir görünümüdür. Oysa İslam dini, bu açıdan daha uzun, titiz ve sabırlı çalışma ve uygulamaları gerektirecek niteliktedir. Çünkü İslamiyet’te din ve devlet birlikte doğmuştur. İslam dini, inanç ve ibadete ilişkin kurallar kadar, dünya işlerine ilişkin kurallar da koymuştur. İslamiyet şeriat adı altında, aile hukukundan usul hukukuna, kişiler hukukundan borçlar hukukuna kadar çok geniş bir alanı kapsayan, ayrıntılı ve işlenmiş bir hukuk sistemi yaratmıştır. Bundan dolaydır ki, İslam dünyasının devlet ve hukuk düzenini din kurallarından ayırma çabası sürekli direnişle karşılaşmış, İslamiyet’te din ve devletin birbirinden ayrılmayacağı iddia edilmiştir (Mumcu ve diğerleri, 1986:72-73).

Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan bütün değişiklikler, yenilikler ve devrimlerin temel amacı, ana hedefi çağdaş, demokratik bir toplum oluşturmaktır. Böyle bir toplumu oluşturmak için çeşitli sosyo-ekonomik kesimlerden oluşan her yaştaki yurttaşın yetenekleri oranında verilebilecek en iyi eğitim için gerekli kurumları açarak onları eğitmek gerekmektedir. Eğitim, bir yandan toplumsal gereksinimlere cevap verirken, diğer yandan da

bireylerin en üst düzeyde katkıda bulunabilmelerini sağlamak amacıyla, onların yetenek, ilgi ve kişilik gibi niteliklerini dikkate almak zorundadır. Ancak, toplum işinden memnun, yaşamında mutlu, kendine güvenen, sağlıklı kişilerden oluştuğu oranda gelişmişliğini sürdürerek, kendini koruyabilir. Çağdaş, demokratik toplumlarda devamlılığı sağlayan bir öge de, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun benimsediği düzeni sürdürüp geliştirebilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazanmış olmalarıdır. Çağdaş bir toplum, bir taraftan evrensel nitelikteki sorunları ele alan, sorunları insanlık açısından değerlendirebilen, genel boyutlarda adam yetiştirirken, bir taraftan da ulusallığı, ulusal özellikleri göz ardı etmemelidir. Uysal'ın dediği gibi, istenen çağdaş toplum, bağımsız ve demokratik bir toplum olup, böyle bir toplum düzeninde bağımsızlığa ve dogmacılığa da hiçbir biçimde yer verilmemelidir (Koç, 1981:297). Bu yüzden, kişinin düşünce özgürlüğüne ve bunun sonucu olarak toplumun benimsediği yönde her türlü yaratıcılığa geniş yer verilerek, uygun olanakların hazırlanması, çağdaş toplumların vazgeçmemeleri gereken bir ilkedir. Çağdaş bir toplum ancak, cinsiyet farkı gözetmeden, bütün bireyleri yetenek ve ilgileri doğrultusunda kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacak, gerekli eğitim olanaklarının sunulmasıyla oluşabilir. Böyle bir toplumda kesinlikle cinsiyet farkı gözetmeksizin eğitim olanaklarından herkes yararlanabilmelidir. Ancak böyle bir eğitimle, ulusal niteliklerle, evrensel boyutlardaki problemlerle, sorunlarla uğraşan, ulusal boyutları aşan "insan"lar yetiştirilebilir. Böyle insanların bulunduğu, yaygınlaştığı bir toplum, geleceğine güvenle bakarak, demokratik yaşam düzenini sürdürebilir. Çağımızın yönetim tarzı olarak kabul gören, katılımcı, "çoğulcu demokrasi" ancak çağdaş eğitim temelleri üzerinde kökleşip yükselebilir. Öyle ise, çağdaş toplum oluşturmanın en temel, en sağlıklı yolu olarak gözükken çağdaş eğitim nasıl olmalıdır? Hangi temel üzerinde kökleşip gelişmelidir?

Hiç kuşkusuz ki, çağdaş eğitim laik olmalıdır; laik anlayış her alanda temel olmalıdır. Bizde bu yöndeki çabalar Osmanlılar döneminde de görülmesine karşın, gerçek anlamda laik anlayışın toplumun her alanına yaygınlaştırılması ancak Cumhuriyet döneminde, Atatürk'le başlamıştır. Bugün de en çok konuşulan, en çok tartışılan ilkelere biri olan laiklikten ne anlaşılmaktadır? Laiklik anlayışında, özgür düşünce ve özgür harekete daha çok önem veren Karal, yalnızca din ve devletin ayrılmasının hafif kalacağı, ayrıca özgür düşüncüyü, devlet işlerinin özgür düşünceyle görülmesini de anlamak gerektiğini söyler (Koç, 1981:9). Teokratik olmayan, laik bir devleti demokrasinin de önkoşulu olarak gören Feyzioğlu ise, laik devletin, belli bir dinin kurallarını vatandaşlarına

benimsetmek ve uygulatmak için zorlayıcı kurallar koymadığını söyler. Ona göre laik devlette, din ve vicdan özgürlüğü, resmi bir devlet dininin bulunmaması, devletin din ve mezhep farkı gözetmeksizin yurttaşlarına eşit davranması, devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum gereksinimlerine, akla, bilime ve yaşam gerçeklerine göre yürütülmesi, eğitimin laikleşmesi gibi öğeleri içerir (1987:4-7). Laik devlet dine bağlı olmadığı gibi, din düşmanı da olmayıp, dinin yalnız inanç ve ibadete ayrılarak, dünya işlerinin aklın ve bilimin ışığında düzenlenmesi gerektiğini söyleyen Kaynar, böylece, inanç ve ibadet özgürlüğü sağlanabileceği gibi akıl ve bilimin de şeriat baskısından kurtulabileceği düşüncesindedir (1987:19). Özbudun'a göre ise, laik devlet dine bir kişisel vicdan sorunu olarak bakar; insanların inanç ve ibadetlerine karışmadığı gibi, bu inançları bu veya şu şekilde yönlendirmeye çalışmaz (1987:28). Arman ise, laikliği yalnızca din ve devlet işlerinin ayrılması olarak görmeyip, özgür bir biçimde düşünmek de olduğunu vurgulamaktadır (1982:326). Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılmasının yanında, vicdan özgürlüğüne de yer vermektedir. Ancak laiklik herkesçe böyle anlaşılmamaktadır. Din özgürlüğünden kişilere birtakım haklar ve yetkiler doğduğunu, bunların serbestçe ibadet ve dua etme, eğitim ve öğretim, yayın ve telkin etkinliklerinde bulunmak olduğunu söyleyen Başgil'e göre, İslam dinini yamak anlamına gelen "cihad" da farz olup, bunun da kılıç ya da sözle olabileceğini söyler (Üçok, 1985:102-112). Hatta bazı köktenci akımlar daha da ileri giderek, laiklik ilkesini tehdit edencesine İslamiyet'te din ve devlet işlerinin ayırlamayacağını, İslamiyet'in, şeriat demek olduğunu, bir Müslüman'ın görevi de yalnızca birey olarak dini inanışının gereklerini yerine getirmek değil, aynı zamanda İslam devletinin de kurulmasına çalışmak olduğunu söylemektedirler (1987:28). Müslümanlığın yalnızca bir inançlar, ibadetler sistemi olmayıp, hukuk ve töre düzeni olan, günlük yaşamın ayrıntılarına kadar uzanan bir din olduğundan, laiklik için pek elverişli sayılamayacağını söyleyen Gökberk, Atatürk ilkeleri arasında en büyük tepkiye yol açan laiklik ilkesi olduğunu söyler (1983:328). En kısa ve özlü deyişle, laiklik, din işleriyle dünya işlerinin birbirine karıştırılmaması olarak tanımlanabilmekle birlikte, iş bu kadarla bitmemektedir. Uzun yıllardan beri dünya işlerinin arkasında hep Tanrı'nın ya da elçinin buyruklarını bulmaya alışmış bir kimse bu ayrımı kolay anlayarak, kutsallıktan arınmış bir dünya ile birdenbire uzlaşamaz. Çünkü, meydana gelen boşluğu kendi aklıyla doldurup, dinden kaynaklanan hazır açıklama ve davranış şemalarının yerine zihinsel gücünü kullanmak zorundadır. Bunu da ancak, aydınlanmış,

özgür kişiliği olanlar başarabilir; kendi aklını kılavuz edinerek, bu dünyaya yapıcı süreçlerle katılabilirler. Bu açıdan laiklik ilkesinin ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Toplumsal gelişme ve değişiminin sağlanmasında çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılarak sürdürülmesinde etkili ve temel yöntem olarak görülen bilim ve teknik toplumsal yaşamın her alanına ve her kesimine etkili bir biçimde nasıl yaygınlaştırılarak, devamlılığı sağlanabilir? Hiç kuşkusuz ki, laik bilim anlayışını kılavuz edinen bir eğitim sistemiyle böyle bir ülkü gerçekleştirilerek, çağdaş bir toplum oluşturulabilir. Bu düşünceye uygun olarak T. Fikret'in bir dizesinden uyarlanarak öğretmenlere söylenen, "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür bir nesil ister" deyişi, düşünme, dünya görüşü ve yaşam tarzı bakımından ortaçağın boş inançlarından kurtulmuş, aydınlanmış, kendi kendini yönlendirebilen, özgür insan yetiştirilmesi isteği ve önemini dile getirmiş olmaktadır.

Atatürk, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayarak, hayatının sonuna kadar, toplumsal yaşamın bütün alanlarında bilimin ve bilimsel anlayışın kılavuz yapılarak, bütün düzenlemelerin, özellikle her derecedeki eğitim ve öğretim etkinliklerinin bu anlayışa uygun doğrultuda yürütülmesini kesin ve açık bir biçimde her vesileyle dile getirmiş, vurgulamıştır. O, geleneksel eğitim yerine, bilimsel tutum ve anlayışa uygun bir eğitim sisteminin oluşmasını istemekteydi. Çünkü, Aytaç'ın da belirttiği gibi, o, geleneksel eğitimi, ulusal olmayışı, bütünüyle bilimsel zihniyete kapısını kapatması ve yaratıcılığı engelleyici nitelikte oluşu nedeniyle eleştirmekteydi (1982:106). Oysa, eğitim sisteminin bütün aşama ve düzeylerinde insan aklı ve bilimsel gerçekler her türlü otoritenin üstünde tutulmalıydı. Ancak bu anlayışla, insanoğlu, bilim ve teknolojinin yöntem, ilke ve verilerinden yararlanarak, karşılaştığı her türlü sorunu, gizi çözebilir, yaşam düzeyini yükselterek pek çok doğa koşulunu kontrol altına alarak, kendi mutluluğunu artırabilir. Bunun için de eğitime ve eğitimcilere düşen en önemli görev bireyin aklını sonuna kadar geliştirerek, yaşamın her alanında temel yönlendirici olmasını sağlamaktır. Bunu engelleyen, yani zihinsel gelişmeyi önleyen, bağlayıcı, kısıtlayıcı, tek yöne yönlendirici etmenleri kaldırarak, özgürce düşünebilen, sorunlarını çözebilmek için uğraş vererek, yazgıya boyun eğmeyen bireylerin yetişmesini sağlamak, aynı zamanda çağdaş, özgür, bağımsız bir ulus olabilmenin de temel koşulu ve gereğidir. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan bütün çalışmalar ve gösterilen çabalar, bu temel anlayışı gerçekleştirmeye yöneliktir. Ancak, böyle bir anlayışın yüzyıllardan beri teokratik bir yapıya sahip, dinsel yargı ve kuralların yaşamın bütün alanlarına girmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine

yerleştirilmesi kolay olmadığı gibi, yerinde doğru kararlar alınarak, kesin bir tutumla, sabırla uygulanmasını gerektirmekteydi. Laiklik ilkesi anayasaya 1937 yılında girmesine karşın, laik devlet anlayışını yaygınlaştırma ve toplumu bu yönde biçimlendirme çabaları Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri görülmektedir. Özellikle, 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan birbirini bütünleyen ve gerektiren üç yasadın, halifelik kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat son derece önemli ve anlamlıdır. Bizim konumuzu daha çok ilgilendiren Öğretim Birliği Yasası'yla (Tevhid-i Tedrisat), bütün eğitim ve öğretim kurumlarıyla ilgili birimler aynı çatı altında, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplandı. Böylece, aynı ülkede birbirinden farklı yapıda insan tipinin yetişmesi önlenmek istendi.

Cumhuriyet döneminde yapılan yenilikler, uyumlu bir bütünlük oluşturarak birbirini tamamlar, bütünlük niteliktedir. Kılık Kıyafet Yasası'ndan, hukuk alanındaki düzenlemelere kadar yapılan bütün yenilikler ve düzenlemeler bunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu düzenlemeler içinde özellikle, kadın hakları ve kadınları toplumsal yaşamın bütün alanlarında etkin kılmaya yönelik yasa ve tutumların ayrı bir yeri ve önemi vardır. Cumhuriyet döneminden önce, kadınlar, eğitim ve öğretimden yararlanma olanakları yok denecek düzeyde olmasının da doğal bir sonucu olarak, toplumsal yaşamın birçok alanında söz sahibi değillerdi. Oysa toplum, hiçbir dönemde yalnızca erkeklerden oluşmadığı gibi, oluşmayacak da. Bu yüzden, toplumsal gelişme ve değişimde kadınların yeri ve önemi göz ardı edilmesi bir yana, erkeklerden daha etkili ve yetkili kılmanın yolları aranmalıdır. Çünkü kadınların toplumsal yeri ve saygınlığı arttıkça, geleceğe yönelik umut ve beklentiler daha da güvence altına alınmış olur.

Aslında kadın haklarının toplumda yaygınlaşması, Mumcu'nun da belirttiği gibi, çok eskilere dayanmaktadır (Mumcu ve diğerleri, 1987:25). Demokrasinin yerleştiği, beşiği durumunda olan ülkelerde bile bu haklar ancak 20. yüzyılın başlarında yaygınlaşmıştır. Ancak, bu ülkelerde, kadın haklarının yaygınlaşmasıyla, kadınların bu hakları kullanabilme düzeyleri atbaşı gitmiştir. Oysa ülkemizde durum böyle değildir; kadın hakları yasal olarak, demokrasinin yerleşip yaygınlaştığı birçok gelişmiş ülkeden daha önce verilmesine karşın, bu hakların kullanımı ülkemizde oldukça düşüktür. Çünkü temel eğitim olanaklarından bile yeterli oranda yararlanamamış, kadınlara, hakların yasal çerçevede verilmesi pek fazla bir anlam ifade etmemektedir. Önemli olan kadınların da toplumsal yaşamın bütün alanlarında erkekler gibi etkili olabilecek düzeye gelmeleridir. Bunun en sağlıklı yolu, hiç kuşkusuz kadınların da her tür ve düzeydeki eğitim olanaklarından yararlanabilmelerinden geçer. Ancak

böyle bir anlayışın yerleştiği oranda, laik eğitimin de yaygınlaştığı söylenebilir.

Laik olmayan, dinsel temellere dayanan bir devlet yapısında, bilim ve teknik yaygınlaşarak buna uygun bir toplumsal yapının oluşturulması olanaksız gibidir. Nitekim, matbaanın 300 yıl sonra gelişi, 1831 yılında görülen veba salgınında (İstanbul'da) karantinaya fetva verilememesi, minarelere paratoner takılmaması gibi örnekler, Osmanlı Devleti'nin otokratik yapısından kaynaklanmaktaydı. Oysa, toplumun, siyasal, toplumsal ve ekonomik yönden gelişerek çağdaş, ileri ülkeler düzeyine ulaşma istek ve çabasının başarıya ulaşabilmesinin en güvenilir ve sağlıklı yolu, bilimsel anlayışın toplumun bütün kesimlerine egemen kılınarak, bilimsel ve teknolojik verilerden herkesin yararlanması sağlanmasıdır. Bu anlayışa uygun tutum ve düzenlemelerin, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaygınlaştırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Nitekim, Cumhuriyet'in ilk yirmi yılında din adamı yetiştirilmemiştir (Koç, 1981:41). İlkokullarda velilerin isteğine bağlı din derslerinin okutulması da çok partili döneme geçişte (1949) görülmektedir. İlahiyat Fakülteleri, İmam-Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri'nin açılması da bu dönemlere denk gelmektedir.

Yavuz, çok partili dönemde görülen laikliği yozlaştırma ve sulandırma çabalarını; ilkokullardan başlayarak, değişik okullara din ve ahlak dersini koymak, din eğitimi yapan okulların sayısını, türünü artırmak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ödenekle, kadro ile güçlendirmek ve benzeri faaliyetlerle başta üniversiteler olmak üzere, laik eğitim yapan kuruluşları denetimlerine geçirmek, bunu yapamazlarsa, kötölemek, vatandaş gözünde küçük düşürmek, TRT gibi vatandaşın dünya görüşünü doğrudan etkileyen kuruluşların kendi amaçlarına uygun yayınlar yapmasını sağlamak diye özetlemektedir (Koç, 1981:38). Eroğlu da İmam-Hatip Liseleri'nin aşırı çoğalmasının yanında, bu okul mezunlarının yalnızca İlahiyat Fakülteleri'ne değil de diğer yükseköğrenim kurumlarına girmeleri sonucunda, Tanzimat'tan sonra görülen mektep-medrese zıtlaşmasını da meydana getireceğinden çok tehlikeli görmektedir. Ayrıca, M.E. Bakanlığının denetimi dışında açılan gizli Kuran Kursları ile özel amaçlara hizmet edecek şekilde kurulan öğrenci yurtlarını da Öğretim Birliği Yasası'na aykırı görmektedir (1987:23-24). Gökberk de, sayıları kuruluş amacını aşan İmam-Hatip Okulları'nın "Öğretimde Birlik" ilkesini bozarak, toplumsal şizofreniye giden yolu açtığını, ayrıca, sayıları çok büyük olan resmi ve kaçak Kuran Kursları'nın düşündürücü olduğunu, çocuğa bilmediği, hiçbir şey anlamadığı bir yabancı dili, ileride hiç kullanamayacağı bir yazıyla öğretmek istemenin fetişizmi andırması bir yana, ne denli eğitsel olduğunun

da sorgulanabileceğini söyler (1983:329).

Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı bilim ve teknolojinin kılavuzluğunda, laik bir anlayış temeli üzerinde, kararlı, ödünsüz bir tutumla oluşturulup, geliştirilmeye çalışıldı. Bu anlayışa uymayan tutum ve davranışlar asla göz ardı edilmedi. Bu nedenle Atatürk irtica için, "Tek başıma kalsam yine teper, yine öldürürüm" der. Bu tutum, yeni anlayışın yerleşip yaygınlaşması için gerekli ve zorunlu idi. Kuşkusuz ki, böyle bir tutum, serbest eleştiri ortamının yaygınlaştığı, yansız düşünme ve araştırmanın özendirildiği, insan aklının her türlü baskı ve dogmalardan kurtarılarak, özgürleştirilebildiği bir eğitim ve öğretim ortamıyla desteklendiği oranda, toplumsal katmanlara yaygınlaşarak, yerleşebilir. Cumhuriyet dönemiyle bireysel ve toplumsal yaşamı biçimlendirmesi istenen laik anlayış ve bilimin kılavuzluğu ancak, bütün tür ve derecedeki eğitim ve öğretim kurumlarıyla gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle eğitim sistemindeki laik anlayış ve uygulamalar son derece önemlidir.

Laiklik bizde tepeden, devrimlerle toplumun alt tabanlarına ve kurumlarına yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Bu yüzden, laiklik ilkesine uygun olarak, dinle devlet, dünya işlerini birbirinden ayırmak, yani teokratik anlayışlı olmamak, ya da öyle gözükmek yetmiyor. Arıcı'nın da belirttiği gibi, bırakılan teokratik anlayıştan arta kalan boşluğun, serbest, eleştirel düşünme, sorunlarının çözümü için gerekli uğraşı göze alma, bilim ve teknoloji kılavuz edinme gibi yeni değerlerle doldurulması gerekir (Koç, 1981:407). Aksi durumda eski tutum ve davranışların kalktığından ve yenilerinin yerleştiğinden emin olamayız. Doğal olarak, getirilen yeni düzenleme ve anlayışlar yerleşmedikçe, ya eski tutum ve anlayışların aynısı ya da benzeri tekrar yerleşip yaygınlaşmaya başlar. Bu yüzden, Cumhuriyet döneminde oluşturulan bütün yapı ve kurumların, kendi kendilerini geliştirme, değiştirme (özerk anlayışla) geleneklerini oluşturabilmeleri son derece önemli görünmektedir. Oysa, Turgut'un da belirttiği gibi, sürekli kurumlarla oynandığından taş üstüne taş konacağına, taş üstünde taş bırakılmamıştır. (Turgut, 1991:91). Çok partili dönemden sonra kurumların ve tutumların gelenekselleşmemesinde, bu anlayışın büyük etkisi vardır.

Cumhuriyet'in sürekliliği sağlanarak, gelişmiş ülkeler arasında yerini alabilmesi için, "laiklik" ilkesi özenle korunmalıdır. Bu nedenle, yeni kuşaklar yetiştirilirken, insan yaşamının her alanında, bilim ve teknoloji kılavuz edinerek, yaşamlarını düzenleme alışkanlığı kazandırılmalıdır. Bunun için de, dinsel bilgiler belli bir çağdan sonra verilmelidir. Bu konuda, Üçok 1981 yılında MGK'nın isteği üzerine hazırladığı raporunda, din derslerinin asla zorunlu olmamasını,

programlarda İslam'ın ana ilkeleri en basit biçimde anlatılarak, ortaokullarda ibadet yöntemlerinin öğretilmesini, din derslerinin ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında ve ortaokulların birinci ve ikinci sınıflarında okutulmasını yeterli görmektedir. Aynı raporda, İmam-Hatip Okulları'nın yatılı bölge okullarına dönüştürülerek kimi derneklerin etkisinden kurtarılmasını önermektedir (Başgil, 1985:161). Din derslerinin ilköğretimin 4. ve 5. sınıflarında isteğe bağlı olarak, 6., 7. ve 8. sınıflarda ise, genel bilgiler verecek düzeyde okutulması daha yerinde olur. Çünkü Piaget'in de belirttiği gibi ilköğretimin 4. ve 5. sınıfları çocuğun soyut düşünme gücünün yeni gelişmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemden önce soyut yargıların aktarılması, çocuğun özgür düşünme gücünün engellenerek, belli kalıba girmeye zorlanması olur. Vicdan özgürlüğü bakımından da, soyut yargıların zihinsel gelişimi tamamlama sürecinde verilmesi, daha yerinde olur. Çünkü bu düzeyde birey dış baskılar olmadan, önyargısız, kendi isteğiyle, ilgi duyduğu alanlara yönelerek, zihinsel düzeyde konuları kavrayabilir. Yani bireyin koşullanarak, ele aldığı konulara tek yönlü bakması önlenir.

Kaynakça

- Aytaç, Kemal. (1972) *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara: Ankara Ü. Bas.
- Başgil, A. Fuat. (1985) *Din ve Laiklik*, İstanbul: IV. Baskı, Yağmur Yayınevi.
- Giritli, İsmet. (1988) *Atatürkçülük İdeolojisi*, Ankara: TTK Basımevi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Koç, Nizamettin. (1981) *Atatürk ve Eğitim*, Ankara: Bilim Dizisi, No: 5, Türk Eğitim Derneği.
- Mumcu, A., Özbudun, E., Feyzioglu, T., Ülken, Y., Çubukcu, İ.A. (1986), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II., Atatürkçülük*, Ankara: Yükseköğrenim Kurulu.
- Rousseau, J. J. (1961) *Emil Yahut Terbiyeye Dair*, Çev: H. Z. Ülken, A. R. Ülgener, S. Güzey, İstanbul: V. Baskı, Türkiye Yayınevi.
- Turgut, İhsan. (1991) *Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme*, İzmir: III. Baskı, Bilgehan Matbaası.
- Üçok, Bahriye. (1985) *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu*, Ankara: TTK Basımevi.
- (1987), (Panel) *Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Laiklik*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi.
- (1983), *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul: Eczacıbaşı Yay.
- (1982), *Atatürkçülük (II.Kitap)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.